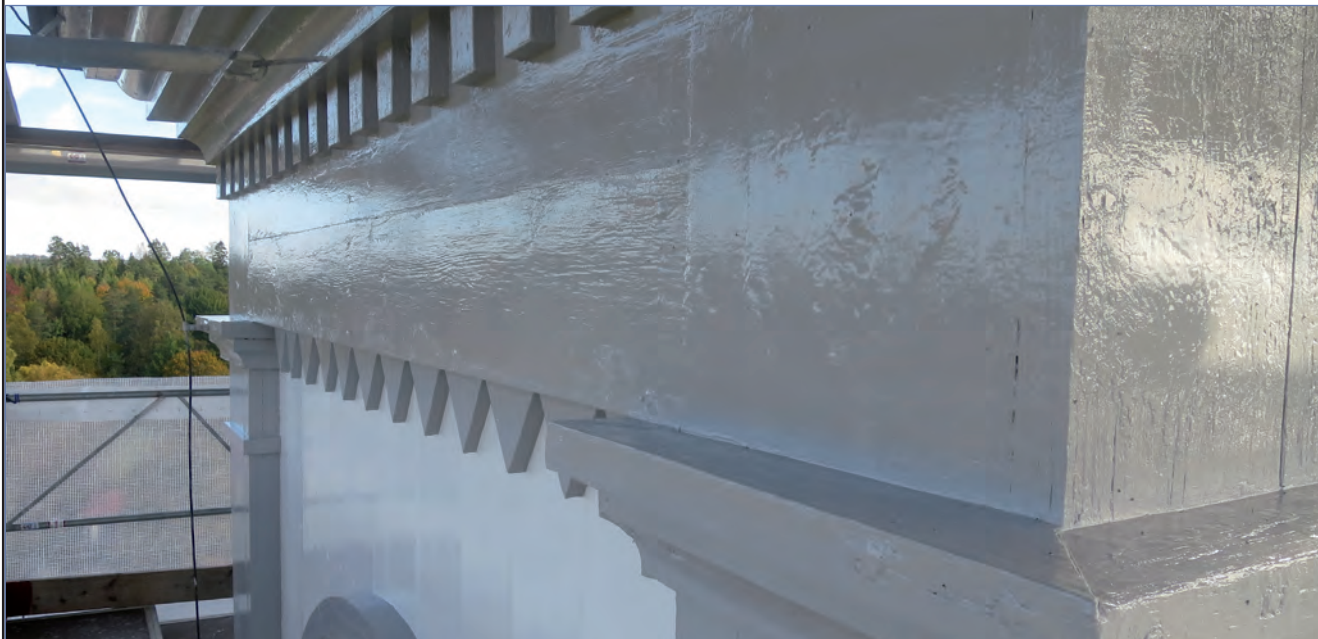


# Åkers kyrka



Antikvarisk medverkan i samband med  
ommålning av plåttak och lanternin

*Åkers socken i Vaggeryds kommun,  
Jönköpings län, Växjö stift*





## **Åkers kyrka**

Antikvarisk medverkan i samband med  
ommålning av plåttak och lanternin

*Åkers socken i Vaggeryds kommun  
Jönköpings län, Växjö stift*



Rapport och foto: Margareta Olsson  
Grafisk mall: Anna Stålhammar  
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping  
Tel: 036-30 18 00  
E-post: [info@jkpglm.se](mailto:info@jkpglm.se)  
[www.jkpglm.se](http://www.jkpglm.se)

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:  
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2016

## Innehåll

|                                    |    |
|------------------------------------|----|
| Inledning.....                     | 5  |
| Syfte .....                        | 5  |
| Historik.....                      | 5  |
| Beskrivning inför åtgärder.....    | 6  |
| Vidtagna åtgärder .....            | 7  |
| Slutresultat.....                  | 10 |
| Administrativa uppgifter.....      | 12 |
| Referenser.....                    | 12 |
| Bilder efter färdigställande ..... | 13 |



Utdrag ur digitala fastighetskartan blad 63E 5dN och 63E 6dS.



## Inledning

Skillingaryds församling erhöll den 25 mars 2013 länsstyrelsens tillstånd till en renovering av plåttaken på Åkers kyrka. Åtgärdsförslaget hade upprättats av bsv arkitekter & ingenjörer AB, daterat 2012-10-26. Arbetena med ommålning av kyrkans plåttak, lanternin, taklister och ljudluckor genomfördes hösten 2015 och följde en målningsbeskrivning, daterad 2015-06-08. Under arbetets gång togs beslut om att ändra färgsättningen på lanternin och taklister, enligt länsstyrelsens tillstånd, daterat 2015-10-15. Entreprenör var Håkanssons måleri AB och för projektledning svarade Mikael Rigert, bsv ingenjörer & arkitekter AB, Tranemo. Slutbesiktningen ägde rum den 5 november 2015.

Enligt villkor i länsstyrelsens tillstånd skulle arbetena ske med antikvarisk medverkan. Skillingaryds församling anlidade antikvarie Margareta Olsson vid Jönköpings läns museum för detta, vilken även svarat för sammanställningen av föreliggande rapport.

## Syfte

Kyrkans taktäckning av plastbelagd galvad plåt lades 1985 och uppvisade redan 1998 problem med färgflagning. På längskeppets södra takfall fanns ingen färg kvar och korrosionsangrepp hade uppkommit. Ommålningen var därmed högst angelägen. Vid ommålningen av lanternin och takgesimser återgick man nu till ursprunglig färgsättning i grått och vitt, i syfte att förstärka kyrkans nyantika uttryck.

## Historik

Åkers kyrka byggdes 1843-45 av byggmästare Petter Pettersson från Tåå i Halland. De av överintendentsämbetets arkitekt Theodor Edberg omarbetade ritningarna följdes inte utan istället kom kyrkan erhålla en utformning snarlik Voxtorps kyrka som nyligen slutförts under ledning av byggmästare Pettersson. Även Färgaryds kyrka i Hallands län, som byggdes av samme byggmästare 1845-46, blev identisk i fasader och sin planlösning. Just planformen med rundat absidkor och sakristia är synonymt med denna byggmästare och verkar ha initierats och drivits igenom utan överintendentsämbetets samtycke. Åkers kyrka fick i sin strama fasad med nyantika dekorelement en gestaltning enligt senempirens ideal.

Kyrkans tak, som troligen varit täckta med stavspån, täcktes år 1898 om med järnplåt. Enlig en beskrivning inför renoveringen 1937 var plåttaken målade med rödbrun färg. De äldsta daterade bilderna av kyrkan från 1922 visar att lanterninens tak var täckt med kopparplåt. Vid renoveringen 1937 målades järnplåttaken



Ommålningen av kyrkans plåttak var mycket angelägen eftersom färgen på södra takfallet var fullständigt avflagnad.



Åkers kyrka 1922. Enligt en tidningsnotis renoverades kyrkan 1911. Möjligen var det vid detta tillfälle som färgsättningen på fasaderna ändrades till helvitt, enligt tidens nationalromantik. Även fönstren kan vid denna tidpunkt ha målats vita. Foto: Anders Roland ATA.

svarta. Taken hade vitmålade stuprör i galvad plåt fram till 1971 då de ersattes nya i kopparplåt.

Dagens plåttäckning på långskepp, kor och sakristia lades 1985. Den äldre plåten fick ligga kvar under och en luftning skapades med en uppreglad ny råspont. Täckningen gjorde med fabriksbehandlad plastbelagd plåt, trots att läns museet istället förordat en varmförzinkad platsmålad plåt. Redan 1998 flagande färgen på långhusets södra takfall.

Efter omfattande läckage fick en akut omtäckning göras av taken på torn och lanternin 1992. Kopparplåten ersattes nu med samma typ av plastbelagd plåt som tidigare använts på långhuset.

## Beskrivning inför åtgärder

Samtliga tak på kyrkan har en skivtäckning av svart Plastisol-belagd galvaniserad plåt från 1980-90-talen. Problem med vidhäftning av färgskiktet har lett till kraftig avflagnings, i synnerhet på långskeppets södra takfall. På norra sidan är färgskiktet mer intakta men här har den svarta kulören kraftigt blekts. Taktäckningen är en dubbelfalsad skivtäckning, i plåtformatet 600 x 1800, möjligen med enkelfalsade tvärfalsar. Korrosionsangrepp förekommer allmänt vid tvärfalsarna.



Avflagnings av färg i anslutning till falsarna hade lett till korrosionsangrepp. På nordsidan hade färgen bleknat vilket gav kyrkan ett sjangserat utseende.





Färgen var fullständigt avflagnad på längskeppets södra takfall, medan norrsidan hade klarat sig bättre.

Lanterninen med rundbågiga öppningar har en stramt utformad fasad, i nyantik stil, uppbyggd med släta hörnpilastrar som bär etablement och profilerad taklist dekorerad med tandsnittslister. I öppningarna sitter rikt ornerade staket i smide. Såväl fasadpanel som staket är till stora delar original från byggtiden 1845. Lanterninen är målad med vit linoljefärg som krackelerar kraftigt. Taket invändigt i lanterninen har en brunröd kulör. Smidesstaketet är behandlade med sk hammarlack i en silvergrå kulör.

## Vidtagna åtgärder

En besiktning av plåttaken utfördes av Toftegårds plåtslageri när ställningarna rests och statusen bedömdes generellt vara god. Rostangreppen vid tvärfalsarna var överlag endast ytliga.

### Ommålning av plåttak

Entreprenaden omfattade ommålningen av kyrkans samtliga tak. På grund av en försening orsakad av att rengöringsarbetet blev mer omfattande hann man inte med sakristians tak, utan detta fick skjutas upp till våren 2016.

Samtliga plåttak gjordes fullständigt rena från befintlig plastfärg. Detta var nödvändigt eftersom ett allmänt problem med färgens vidhäftning fanns som sannolikt kunde kopplas till rester av kromatering på plåtytan. Färgen avlägsnades grundligt via manuell skrapning och försiktig högtryckstvätt av hela ytan. Kvarvarande färg avlägsnades därefter med hjälp av färgborttagningsmedel. Hela plåttaket tvättades herefter noggrant med Pentur Tvätt. I de lägen där plåtytan var blank, med rester kvar av lagringsskiktet, slipades ytan med hjälp av skurnylonduk och tvättades med en starkare lös-



Färgen utvändigt på lanterninen flagnade kraftigt i utsatta vädersträck. De ornerade smidesstaketena från 1845 var behandlade med silverfärg, troligen sk Hammarlack.



Före renoveringen var såväl lanterninen som taklisterna på kyrkan vita. Med en svag brytning och nedsvärtning framstod taklisterna i svag kontrast till den kritvita putsfasaden.



För att inte riskera att färgflagningen skulle återkomma avlägsnades befintlig färg fullständigt. Den blanka plåtytan mattades därefter ned med hjälp av skurnylonduk.



Plåttaket har här behandlats med en arkylatbaserad primer. Täckmålningen med svart linoljebaserad takfärg, som rollas på, pågår.

ning av Pentur Tvätt. Rostangripna falsar rengjordes med stålborste till rengöringsgrad ST2. Dessa ytor rotskyddades därefter med Pentur Rostgrund i två strykningar (föreskriven skiktjocklek 40 µm).

Hela taket målades med Pentur Primer, en primer baserad på styren-akrylat (föreskriven skiktjocklek 40 µm). Täckmålning utfördes med linoljebaserad plåtfärg, Pentur Kultur, i svart kulör frambruten med järnoxidsvart pigment (föreskriven skiktjocklek 60 µm). Täckmålningen utfördes med roller men med penselstrykning i anslutning till falsarna, för att erhålla bättre täckning.

#### Trälagningar på lanternin

Två panelbrädor i lanterninens fasad hade spruckit till följd av uttorkning, dels den nedre släthyvlade brädan i entablementet åt söder, dels den vänstra profilhyvlade kapitällisten i foderomfattningen åt öster. Båda tillhörde originalpanelen från 1845. Kapitällisten ersattes med en ny medan brädan till entablementet skarvades i med ca 40 cm i dess västra ände. Till lagningarna användes tätvuxen vältorkad kärnfuru, som handhyvlades, med de befintliga delarna som förlägor. Infästning gjordes med nytillverkad smidd spik.



Sprucken panelbräda på lanterninens södra fasad vilken fick lagas i.

Anslutningen av torntakets plåt mot lanterninfasaden var otät åt söder. För att kunna montera en ny droppnäsa i kopparplåt och samtidigt dra upp plåten något bakom panelen, fick panelen på denna sida kapas av ca 30 cm i nedre delen. Här fanns redan sentida lagningar. Dessa ersattes nu med handhyvlade panelbrädor av kärnfuru.

Ett flertal de smidda spik som panelen var infäst med var helt sönderrostade. Dessa ersattes nu med nytillverkad smidd spik.



### Ommålning av lanternin, taklister och ljudluckor

Lanterninens utvändiga fasader, invändiga panel och innertak målades om i sin helhet. Även tornets och långskeppets taklister samt ljudluckorna målades om. Däremot beslutades att avvakta med kyrkans fönster till en planerad fasadrenovering om några år. En bättringsmålning vidtogs dock av fönstrens karm- och bågbottenstycken.

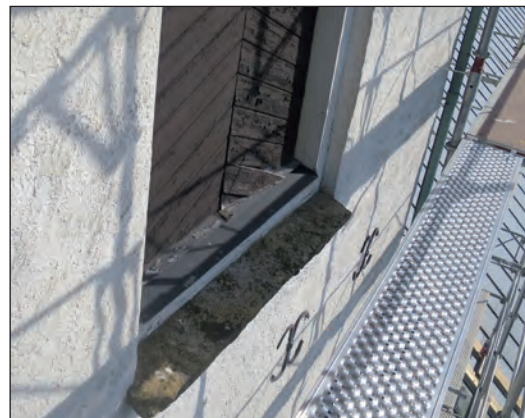
De utvändiga snickerierna rengjordes från all lös färg med manuell skrapning. Utvändigt på lanterninen var färgen till stora delar mycket krackelerad varför vissa ytor här bitvis blev helt trärena. På taklisterna där färglagren var stabila krävdes enbart rengöring med målartvätt.

Partier med uttorkade trärena ytor behandlades med s k halvolja av rå linolja och balsamterpentin. Sprickor i fasadpanelen spacklades i med linoljekitt. Ommålning gjordes med Wibo linoljefärg med grund-, mellanstryknings- och slutstrykningsfärg.

#### Ändrad färgsättning

Vid färgskrapningen framkom underliggande färgskikt som visade att lanterninen ursprungligen haft en färgsättning i vitt och grått. Här har de konstruktiva elementen i fasaden, såsom pilastrar och taklister, betonats i grått. På långskeppets taklist påträffades inga äldre färgspår eftersom dessa vid föregående renovering gjorts trärena. Den äldre färgsättningen kunde tyvärr inte styrkas med ledning av några äldre bilder av kyrkan. Däremot har Färgaryds kyrka i Hallands län, som utgör en systerkyrka uppförd av samma byggmästare som Åkers kyrka, fortfarande gråa taklister mot annars vita fasader.

Efter önskemål från församlingen och efter särskilt tillstånd från länsstyrelsen beslutades att återställa denna ursprungliga färgsättning. Med hänsyn till att fönstren på kyrkan, som inte skulle målas om vid detta tillfälle och att de har en ockragul kulör, valde man en något varmare nyans av grått än originalkulören. Grundkulören, Grön umbra 3A-786+bensvart 98, som föreskrivits justerades något av målaren på plats. Efter ett flertal uppstrykningsprov på kyrkans taklist kunde en slutgiltig kulör, med för kyrkan välavvägd nyans väljas. Lanterninfasadens hörnpilastrar, entablement, taklister och foderomfattningar betonades nu i grått liksom tornets och långskeppets taklister. De släta väggfälten i lanterninfasaden målades vita, NCS S-5000-N, liksom invändigt i lanterninen. Till det invändiga lanternintaket liksom till tornets ljudluckor, bröts en rödbrun kulör fram av målaren, med ledning av förutvarande kulör. För kyrkans fönster, som bara skulle bättringsmålades, bestämdes en gul kulör, NSC S-2020-Y10R, vilken fastslogs med ledning av fönstrens befintliga kulör.



Två skadade panelbrädor på ljudluckorna åt söder fick ersättas med nya profilhyvlade furubrädor.



Färgspår påträffades på lanterninfasaden som visade att denna tidigare haft grå pilastrar, entablement, taklister och omfattningar. Kulören var neutralt grå och låg ganska nära NCS S-2502-B.



En systerkyrka till Åkers kyrka, Färgaryds kyrka uppförd 1845-46 av byggmästare Petter Pettersson, har kvar ursprunglig färgsättning i grått på taklister och fönster.



Tornets kröndekor var i stort behov av omförgyllning med kraftigt eroderad förgyllning och mosspåväxt.



Tornets kopparstuprör läckte i anslutningen till krökarna. Därför byttes krökarna ut mot nya.



Uppstrykningsprov vid frambrytning av grå kulör till kyrkans taklister och fasaddekor.

### Övriga målningsarbeten

Smidesstaketen i lanterninen målades efter rengöring med Wiborostskyddsgrund och linoljefärg. Till staketen valdes en något mörkare brytning av samma grå nyans som använts till fasaddekoren.

Ankarsluten i tornfasaden och smideskorset på krönet av korabsidens tak målades med blymönja och järnoxidsvart linoljefärg.

Tornets krönprydnad i form av kors och kula rengjordes och förgylldes om med linoljebaserad grundfärg, guldgrund och 23 3/4 K äkta bladguld. Håligheter i korsets kopparplåt lagades genom lödning.

### Övriga arbeten

Ena infästningstaget till långhustakets smideskors var sönderrostat. Korset togs ner och lagades hos Pålskogs smide AB, Skillingaryd. Att laga skadan genom vällning var inte möjligt utan att ersätta en större del av korset. Därför godkändes en lagning med svetsfog där nytt infästningstag sattes fast i anslutning till brottet.

Tornets kopparstuprör läckte i den vinklade övre delen, varför dessa byttes ut mot nya skarprörsvinklar i kopparplåt.

Inbrädningen till takluckan i lanterninen lagades och målades.

### Slutresultat

Vid slutbesiktningen kvarstod målningen av sakristians tak. Kyrkans arkitektoniska drag har förstärkts genom den nu återställda färgsättningen. Eftersom fönstren inte målades om vid detta tillfälle och nu har en avvikande ljusgul kulör, är det av stor vikt att dessa återställs i ursprunglig grå kulör vid kommande fasadrenovering,

som planeras inom en 5-10-årsperiod. Färgprov har tagits från en fönsterbåge som förvaras i tornet. Lämpligen bryts dock kulören fram på plats vid själva målningstillfället. Kulören vid bättringsmålningen av fönstren blev för övrigt något mörkare än befintlig kulör.

Vid slutbesiktningen noterades att takets svarta kulör hade en aning brunsvart brytning. Enligt uppgift från färgleverantören, Liwa-gruppen AB kan detta bero på det järnoxidsvarta pigmentet som kan variera mellan olika leveranser. Denna avvikelse bör hållas under uppsikt framöver i avseende på hur kulören kommer att åldras.

I samband med slutbesiktningen kontrollmättes skiktjockleken på takmålningen med skiktjockleksmätare, av projektledaren. Den totala tjockleken varierade mellan 30-70 µm, vilket generellt ligger under det som föreskrivits i bygghandlingen, nämligen 40 + 60 µm. Entreprenaden godkändes med denna avvikelse noterad i utlåtandet.



Smidesstaketen i lanterninens öppningar hade stämplens ÅB:.



## Administrativa uppgifter

|                                             |                                                           |
|---------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
| Länsstyrelsens dnr, renovering av tak:..... | 433-7722-12                                               |
| Länsstyrelsens dnr, ändrad färgsättning:..  | 433-6242-15                                               |
| Jönköpings läns museums dnr: .....          | 127/2013                                                  |
| Byggherre: .....                            | Skillingaryds församling                                  |
| Projektledare: .....                        | Bsv ingenjörer & arkitekter AB,<br>Tranemo, Mikael Rigert |
| Entreprenör, målningsarbeten: .....         | Anne Håkansson måleri AB,<br>Gränna                       |
| Entreprenör, plåtarbeten: .....             | Toftgårds plåtslageri AB, Skillingaryd                    |
| Antikvarisk medverkan: .....                | Jönköpings läns museum, Margareta Olsson                  |
| Rapportansvarig: .....                      | Dito                                                      |
| Län: .....                                  | Jönköpings län                                            |
| Kommun: .....                               | Vaggeryd kommun                                           |
| Socken: .....                               | Åkers socken                                              |
| Fastighetsbeteckning: .....                 | Åker 1:29                                                 |

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

## Referenser

### Tryckta källor och litteratur

- Carlsson, Sven. 1995. Kyrkobyggnad uppfördes i Åker för 150 år sedan. *Mellan Härån och Rasjön*. Utgiven av hembygdsföreningarna i Bondstorp, Svenarum, Tofteryd och Åker.
- Sörensen Mattias. 2006. *Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning Åkers kyrka*. Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 2006:36

### Arkiv

- Jönköpings läns museums arkiv. Handlingar ur dagarkivet.
- Riksantikvarieämbetet. Antikvarisk-topografiska arkivet. Kopior i länsstyrelsens arkiv.

## Bilder efter färdigställande



Efter ommålningen av kyrkans plåttak, lanternin och taklister. Återgången till ursprunglig färgsättning i grått på lanterninen och taklisterna innebär att kyrkans nyklassicistiska uttryck förstärktes.



Plåttaken målades med linoljefärgsbaserad takfärg. Slutstrykningen påfördes med roller och med penselstrykning av falsarna.



Lanterninen återfick ett mer artikulat uttryck med betoning av dekoren.





Den grå kulören till lanterninens arkitekturelement bröts fram av målaren på plats och ligger mycket nära den neutrala grå originalkulören.



Sprucken list ersattes på lanterninens östra sida. Den nya i handhyvlat furuvirke sattes fast med ny smidd spik.

Till vänster syns kompletteringen av takplätens anslutning mot lanterninens fasad. Befintliga sekundära lagningar i panelen nederkant kunde lossas för att komma åt att montera den nya droppnåsan i kopparplåt. Panelen lagades med hyvlat kärnfuru och ny smidd spik.



Väl utförd lagning i entablementet åt söder.



Smidesstaketen målades i en något mörkare nyans av den gråa kulör som användes på snickerierna.



Långskeppets taklist efter ommålning och kulörbyte.



Brädtaket målades om i samma brunröda kulör som förut, vilken bröts fram på plats. Samma kulör användes på ljudluckorna.



Fönstren bättringsmålades enbart. Kulören som togs fram avvek något i förhållande till färgen på övrig delar.





Smideskorset på kortakets krön, lagades vid infästningen vid en lokal smidesverkstad och målades med blymönja och svart linoljefärg.



Ankarsluten i tornfasaden målades med blymönja och svart linoljefärg. Ljudluckorna målades i förutvarande brunröd kulör.



Kors och kula förgylldes om med äkta bladguld.



En sedan länge välbehövlig ommålning av de sentida plåttaken på Åkers kyrka utfördes 2015. För att inte riskera framtida problem med färgflagnings vidtogs en mycket grundlig rengöring enligt färgleverantörens anvisningar. Lanterninen och kyrkans taklister målades samtidigt om. En återgång till en mer artikulerad, ursprunglig färgsättning, i grått och vitt innebar att kyrkans nyklassicistiska uttryck förstärktes.